
Krutost a milosrdenství – navždy spolu

Pavel Antoš, kategorie C
4. ročník, 19 let

Gymnázium Jiřího z
Poděbrad Studentská 166,
Poděbrady 290 01
Mgr. Aleš Roll
e-mail: roll@gjp.cz

Krutost a milosrdenství – navždy spolu

*Nežijeme v pravdě, ale pravda,
jdeme-li za ní, žije v nás, mluví našimi ústy.
Tehdy, hledáme-li ji tak usilovně, že ji nacházíme.*
Willard van Orman Quine

(25. června 1908 Akron, Ohio – 25. prosince 2000 Boston, Massachusetts, americký filosof a logik)

Od úsvitu dějin provázejí rozporuplné lidstvo na jeho nelehké cestě napříč koridorem historie, přesyceným nevyzpytatelnými rozcestími a nástrahami a stejně jako je planeta Země součástí nekonečného vesmíru plného zářivých světél, jsou i ony nedílnou součástí každodenního života nás samotných. Elektron a positron. Částice nebo vlna. Den střídající noc. Muž – žena. Dobro versus zlo. Hrdina proti zločinci. Láska probuzená nenávistí. Naděje zrozená v zoufalství. Krása i ošklivost. Pravda či lež. Vždy dva odlišné principy v souladu nebo rozporu. Dualismus.

Ke správnému pochopení smyslu dvojic pravd a lží je důležité nejprve porozumět skutečnému významu slova dualismus. Jedná se o filosofický směr, pojmenovaný a vymezený na konci 17. století. Jeho otcem je René Descartes (31. března 1596 La Haye - dnes Descartes, Francie – 11. února 1650, Stockholm, Švédsko, francouzský filosof, matematik a fyzik), kterého proslavil výrok: „Dubito, ergo cogito – cogito, ergo sum.¹“

Ačkoliv existuje mnoho zajímavých pohledů na realitu – např. monismus, dualismus a pluralismus odlišující se tím, v kolik základních elementů věří, a tak snadno přirovnatelné ke žhavým hvězdám putujícím černou plání kosmu buď osamoceně (Slunce), binárně (Rigel v souhvězdí Orionu), či ve větším uskupení (trojhvězda Algol v souhvězdí Persea), přesto se zdá, že pro princip dualismu lze nalézt nejvíce příkladů, již dříve zmiňovaných.

Sama myšlenka dualismu, převzatá z náboženství, pochází z pradávné minulosti. Souboj mezi dobrým a zlým božstvem podle ní tvoří základ celé naší reality. Tento názor si v různých obměnách osvojily mnohé staré národy

¹ „Pochybuji, tedy myslím – myslím, tedy jsem.“

i náboženské směry nezávisle na sobě: Bůh a Satan, bráhman a átman nebo všem známý jin a jang. Danou polaritu dvou složek lze obecně aproximovat na dostatek či nedostatek – zlo je nedostatkem dobra, ticho absencí zvuku, tmu najdeme všude, kde není světlo a lež tam, kde ji neohrožuje pravda. Pokud by existoval vždy jen dostatek – pouze dobro, pouze svoboda, pouze pravda – nemělo by lidské sebeuvědomění valnou hodnotu. Zánikem poznání negací, opaků, protikladů by život pozbyl smysluplnosti. Ztrátou záporů (podstaty všeho) by se narušila rovnováha a nastal chaos, což ovšem nelze brát coby prostředek k podporování a propagování nectností člověka, neboť utopii absolutního dobra i pravdy jsme zatím napořád na hony vzdáleni. Možná si příliš zakládáme na obsahu citátu od Arthura Schopenhauera (22. února 1788 Gdaňsk – 21. září 1860 Frankfurt nad Mohanem, německý filosof) a hledáme tak lidskou výjimečnost na špatném místě: „Na světě jen jediný tvor lže - člověk.“ Nejspíš šetříme pravdou, aby zbyla příštím generacím...

Jenže – dá se tedy bez výhrad tvrdit, že lež je pouhým nedostatkem pravdy? Vždyť – quid es veritas? Co je to pravda? Tato otázka tížila již před dvěma tisíci lety i svědomí Piláta Pontského (Janovo evangelium, verš 18,31) a dodnes na ni nikdo nedokáže jednoznačně a spolehlivě odpovědět. Obecně pravdou rozumíme filosofický pojem označující shodu mezi tvrzením a realitou. Existují ovšem i výroky, u nichž nelze určit, zda jsou pravdivé či lživé – tyto tzv. sebevyvracející výroky pak připomínají Urobora² zakusujícího se do vlastního ocasu. Problém demonstruje otevřená encyklopedie Wikipedie známým příkladem: „Krétan Epimenidés řekl: „Všichni Krétané jsou lháři.““

A co pravdivá lež? Lživá pravda? Absurdně nesmyslné spojení a přitom nám je samotný kosmos předvádí každou noc na plátně hvězdné oblohy. Mnohdy naše oči obdivují krásu stříbřitých paprsků a přitom sledují jen dávnou minulost. Vzpomínku na tajemství zaniklé hvězdy, neboť trvá velmi mnoho let, než její

² Starodávňý symbol, který zobrazuje hada nebo draka požírajícího svůj vlastní ocas – představuje cyklickou podstatu věcí, nekonečný návrat od konce k začátku, sebezničení a sebeobnovu a zároveň bývá někdy z poloviny černý a z poloviny bílý (opět tak narážíme na symboliku dualismu).

světlo dorazí až k nám.

Většina náboženství a filosofií vnímá pravdu jako absolutní neměnnou skutečnost. Prazáklad všech věcí a vlastností, které z ní plynou. Po celá staletí se také křesťanská církev vždy ráda oháněla tvrzením, že vše pocházející z jejich náboženství zastupovaného klérem, z Bible vykládané duchovenstvem a z víry ve Stvořitele zprostředkovávané Božími náměstky je pravda. Nakolik pravdivá ale mohla být svědectví či přiznání vynucená Jidášovou stolicí, palečnicemi, španělskou botou, železnou pannou a ohněm? Až v roce 2000 se velmi oblíbený papež Jan Pavel II. (vlastním jménem Karol Józef Wojtyła, 18. květen 1920 Wadowice – 2. duben 2005, Vatikán) jako jediný z pontifiků veřejně omluvil za všechny lži a hříchy napáchané katolickou církví během inkvizice a soudů s heretiky. Mnohé z pravd tak vyhořely jako černý trpaslík³, jenže tomu předcházely tisíce zbytečně zmařených životů (např. Jan Hus, G. Bruno, děkan Kryštof Lautner,...).

Opačně na danou problematiku nazírá jiný směr – pragmatismus. Na první místo klade čin a myšlenku a teprve z nich vyvozuje pravdu. Pravda je to užitečné, to, co hladce funguje, co přináší prospěch. Pravd je mnoho, podobně jako jiskřících bodů v temnotě nebeského zátiší, a žádná z nich není absolutní, žádnou neohraničují tvrdé kontury černé a bílé, ale ani nedusí jednotvárnost šedi. Kolik náhledů, argumentů – tolik barevných odstínů. Pravda závisí na osobnosti každého z nás, proto má každý člověk na různé věci rozličné názory a to je dobře. Prvky pragmatismu můžeme nalézt třeba v tvorbě Karla Čapka, který v několika svých dílech dokonce varuje před souvislostí mezi absolutní pravdou, fanatismem a násilnostmi.

Dualistický svět vyzdvihuje pravdu mezi dobré principy a lží, coby známkou či nástrojem špatnosti a spojovanou s negativními emocemi, velmi opovrhuje. Morální kodex hlásá, abychom říkali pravdu, ale co když jde jen o dávný přežitek? Ve světě dnešní vědy a techniky, ve světě veskrze pluralistickém, se paradoxně ukazuje, že ne vždy je pravda lepší než lež.

³ Hvězda na konci svého života, které došlo *palivo* a která není dostatečně hmotná, aby se změnila v supernovu.

„Lež bývá logičtější než pravda,“ řekl Stefan Kisielewski (7. března 1911, Varšava – 27. září 1991, tamtéž, polský spisovatel, publicista, politik a pragmatik). Věta pravdivější, než se na první pohled může zdát, působí o to věrohodněji i díky výsledkům studie fenoménu lži u dětí. Vědci přesvědčivě prokázali, že děti, které lžou, jsou daleko inteligentnější, než ty pravdomluvné. Lépe se přizpůsobují životním situacím a náhodným zvrátům. Neztrácí tím ve světle důkazů na hodnotě lidové rčení „s poctivostí nejdál dojdeš“? Poctivost lháře totiž vyznívá poněkud rozpačitě a rozporuplně. Jenže... pokaždé se dá objevit nějaké to *jenže*. Pravdivá, i když poněkud kontroverzní slova Jana Amose Komenského by jistě prospěla prolhaným dětem: „Ačkoli se zdá, že dítě je andílek, přece potřebuje metlu.“⁴ Nutí k nadšenému přikyvování, ale i pousmání nad tím, jak by své doporučení vysvětloval učitel národů dnes dětským psychologům a terapeutům bránícím tělesným trestům. Ač sebe nepovažuji za obhájce lhaní, věřím, že milosrdná lež či popírání se v jistých situacích stávají přínosnějšími než krutá pravda. Vždyť za mihotavým leskem hvězd také netoužíme spatřit destrukci supernovy.

Milosrdná lež (též altruistická) ve skutečnosti není jen jakési obrazné spojení, nýbrž filosoficky uznávaný druh lži (dále například lež dětem (pohádky o čápovi/vráně, kapustičkách či hračkárně nahrazující upřímnou odpověď na zvědavé otázky malých ratolestí ohledně sexu), polopravda, neupřímná lichotka, ...). O co kráčí, napovídá už anglické označení white lie – tedy bílá lež a vyvolává dojem čehosi nenásilného, mírného, neškodného. Tento druh lhaní přináší užitek lháři, posluchači nebo oběma stranám a zároveň nikomu neublíží, vyjde-li najevo (pouze zmizí onen zamýšlený užitek). Patří sem třeba nesdělení pozůstalým oběti přírodní katastrofy, dopravního neštěstí či násilného trestného činu, jak moc dotyčný trpěl, než skonal. Ponechání naděje příbuzným pohřešovaných, ačkoliv je mizivá i klamná. Neupozorňování smrtelně nemocných pacientů na negativní prognózu týkající se zbývajících délek života, kromě případů, kdy si sami výslovně přejí znát pravdu. Podobná klamání šetří

⁴ Josef Shultz: Vlídna probuzení na každý den, str. 327

čerstvé rány, poskytují čas vyrovnat se s bolestí a umožňují dál bojovat se zákeřnou chorobou.

S altruistickým lhaním souvisí i výzkum placebo efektu. Většina lidí zřejmě vnímá placebo jako nemorální podvod, avšak to velmi podceňují tento psychosomatický fenomén. Placebo je totiž neúčinná, ale především naprosto neškodná látka upravená tak, aby napodobovala vzhled a chuť skutečného medikamentu, popřípadě věrohodně představovala i lék neexistující⁵. Čím uvolněněji, sebejistěji a příjemněji působí lékař na pacienta nebo čím dražší je přípravek, tím se placebo efekt prohlubuje. Zlepšení zdravotního stavu tak plyne jen ze síly sugesce (tím, že nemocný věří v úspěšnou léčbu) a tedy de facto ze lži. Jak se říká – víra tvá tě uzdraví. A není tak nepřijatelné, že je založená na lži, když může zachránit zdraví i životy. Jistě není možné použít danou metodu vždy, za všech okolností a na každém, ale jako zajímavý příklad lze mimo jiné uvést zkušenost Jeana-Jacquese Aulase (francouzský psychiatr, farmakolog a praktický lékař v nemocnici Saint-Etienne v Lyonu, autor knih o alternativní medicíně a placebo efektu): „Uvedu příklad pacienta, který nemohl usnout bez prášku na spaní. Jednoho dne mu ošetřovatelka omylem dala extrakt z artyčoku, oba výrobky totiž vypadaly skoro stejně. A náš nespavec měl tu noc stejně tvrdý spánek jako jindy! Tento příklad a jemu podobné mě přesvědčily, že psychologický faktor v lékařství skutečně působí.”

Na závěr bych si dovilil připojit skromné přání, aby pravdy, jež slýcháme či sami vyslovujeme, vzbuzovaly co nejvíce příjemných hřejivých pocitů nejen v nás, nýbrž i ostatních lidech a abychom nikdy nedovolili zastavět svá svědomí nedobytnou hradbou lživých lží. Svou velmi stručnou esej tak ukončím slovy André Mauroise (26. července 1885 Elbeuf – 9. října 1967 Neuilly-sur-Seine, francouzský spisovatel, esejista, historik, kritik a publicista): „Všechno, co se shoduje s naším přáním, je pravda.“

⁵ Placebo se využívá jako léku spíše neortodoxními lékaři, jeho hlavní využití spočívá v testování účinnosti nově vyrobených přípravků